

ar sąvoka *nemotyvuotos pravardės* neprieštarauja pravardės sampratai? Juk jeigu pravardžių *Bėbras*, *Erkė*, *Kreidaklėnis* (p. 119) ir kt. motyvai renkant šiuos asmenvardžius nebuvo užrašyti, tai nerodo, kad jos atsiradusios koku nors kitu būdu nei visos lietuvių pravardės, t.y. kad jos yra nemotyvuotos.

Vertinant „Lietuvių pravardės“ visų pirma buvo stengiasi atkreipti skaitytojų dėmesį į šio naujo lietuvių antroponimikos darbo privalumus. O čia pateiktos poleminės pastabos ar kitokia nei autoriaus nuomonė kai kuriais klausimais galbūt pravers tolesniems šio unikalaus lietuvių asmenvardžių klodo tyrimams.

Vitalija Maciejauskienė

Benita Laumane. *Zeme, jūra, zvejvietas. Zvejniecības leksika Latvijas piekrastē*. Rīga, 1996: Zinātne, 397 lpp.: il., [8] lp. kr. il.

Per pastaruosius keletą metų pasirodė nemaža reikšmingų baltų onomastikos darbų. Neabejotinai vienas iš tokių – 1996 m. išėjusi latvių kalbininkės B. Laumanės knyga, skirta Baltijos jūros apylinkių Latvijos teritorijoje žvejybos leksikos tyrimui¹. Šis darbas apibendrina ir papildo ankstesnes autorės studijas².

Reikia pasakyti, jog tai yra pirmasis tokio pobūdžio baltų onomastikos (ir apskritai lingvistikos) darbas: jame labai visapusiškai ir išsamiai nagrinėjama gana specifinės teritorijos – pajūrio – apeliatyvinė ir oniminė leksika. Tiesa, yra šiek tiek rašyta ir apie Lietuvos teritorijos Baltijos pajūrio vietovardžius³, tačiau tai daugiau tėra supažindinimas su toponimija, o ne išsami jos analizė.

B. Laumanės knygą sudaro „Pratarmė“, „Įvadas“ ir trys dideli skyriai: „Žvejų gyvenviečių ir prieplaukų pavadinimai“ („Zvejniekiemu un valgumu nosaukumi“), „Reljefo pavadinimai“ („Reljefa apzīmējumi“) bei „Žvejybos vietų pavadinimai“ („Zvejvietu nosaukumi“). Šie skyriai susideda iš tam tikrų detalesnių poskyrių.

Įvade (p. 5–16) pateikta įvairiapusė Baltijos jūros pakrantės teritorijos charakteristika: apžvelgiama žvejų gyvenviečių atsiradimo istorija, žvejybos verslo vystymasis, gyventojų etninė sudėtis ir jos kitimas. Istorijos šaltinių duomeni-

¹ Knyga, be abejonės, nusipelno išsamios recenzijos ar detalaus aptarimo. Tuo tarpu apsiribojama tik jos pristatymu.

² Plg. Лаумане Б. Семантика и структура названий тоней побережья Латвийской ССР. – *Baltu valodas senāk un tagad*, Rīga: Zinātne, 1985, 115–127; Laumane B. *Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē*, Rīga: Zinātne, 1987 ir kt.

³ Žr. Гуделис В. Список географических названий залива Куршо марес и прилегающей к нему территории. – *Куршо марес*, Вильнюс, 1959, 541–546; Vanagas A. Mūsų pajūrio vandenvardžiai. – *Baltija*, Vilnius: Mintis, 1984, 72–77; Razmukaitė M. *Kuršių nerijos ir Kuršių marių vietų vardai*. – *Kalbos kultūra* 69, 1997, 74–81.

mis prie Baltijos jūros dabartinėje Latvijos teritorijoje įvairiose vietose gyventa ne tik baltų (latvių, kuršių), t.y. indoeuropiečių, bet ir finų (lybių, estų), todėl kiekviena šių tautų kalba paliko savo pėdsakų ir apeliatyvinėje, ir oniminėje leksikoje.

Pirmajame skyriuje (p. 17–111) analizuojami prieplaukų bendriniai pavadinimai (fiziografiniai terminai) bei žvejų gyvenviečių ir jų gyventojų vardai. Įdomu tai, jog visi žvejų prieplaukoms pavadinti latvių kalboje vartojami žodžiai yra skoliniai: labiausiai paplitęs terminas *valgums* yra kilęs iš lybių kalbos (plg. lyb. *vālga-mō*, *vālgam* „Ladungsplatz“, est. *valgma* „vieta krastā, kur tiek izvilktas laivas“ ir pan. – p. 20); Kuržemėje vartojami *sēdums*, *sadums* taip pat paskolinti iš Baltijos finų kalbų (plg. lyb. *sadām*, *sada-mō* „osta“, est. *sadam* „ūdenskritums, krāce; piestātne, krautuve; osta“, *sadamus* „upes grīva“ ir pan. – p. 21); sovietiniais metais atsiradęs *pričala*, *pričals* yra skolinys iš rusų kalbos (plg. rus. *причал* – p. 22).

Labai vertinga yra žvejų gyvenviečių vardų analizė. Jų kilmė aiškinama remiantis gausiais istorijos šaltinių duomenimis, taigi apžvelgiama ir šių toponimų raida. Be to, analizuojami ne tik dabar gyvojoje latvių kalboje išlikę vietų vardai, bet ir tie, kurie užfiksuoti vien istorijos dokumentuose. Išsamūs kilmės aiškinimai grindžiami labai gausia literatūra, pateikiamos įvairios kitų autorių konkretaus vietovardžio ar vietovardžių grupės su tam tikra šaknimi kilmės versijos. Pateikiama ir nemaža originalių etimologijų. Tiesa, kai kuriais atvejais, ypač kai pagal vieną kilmės versiją vietovardis laikomas baltišku resp. indoeuropietišku, o pagal kitą – finų kilmės, autorės nuomonė galėtų būti labiau akcentuota bei argumentuota. To galima pasigesti, pavyzdžiui, vietovardžio *Čorkas* kilmės aiškinimo atveju (toponimas lyginamas su liet. pvd. *Čurkus*, brus. *Чурко* arba est. *tsorg* „atteka, strautiņš, ieleja“ – p. 38). Etimologijos vertingos ir tuo, jog kai kuriais atvejais skatina pasvarstymus apie galimą kitokią nei knygoje pateikta vieno ar kito vietovardžio kilmę. Pavyzdžiui, sodybos vardas *Stiebrī* kildinamas tiesiog iš apeliatyvo *stiebrs*⁴ (p. 38) „stiebas“. Tačiau motyvacijos (semantikos) požiūriu toks tiesioginis toponimo siejimas su bendrinio žodžiu kelia tam tikrų abejonių. Galbūt šiuo atveju įtikimesnė asmenvardinės kilmės versija, juolab kad latvių kalboje iki šių dienų išlikusi pavardė *Stiebrs*⁵. Sodybos vardas *Vāzras* visų pirma siejamas su lyb. *vārz* „kumelš“ (p. 38), tačiau tik po to pateikiamas siejimas su est. *varz* „stiebrī, krūmi“ ypač dėl semantikos, atrodo, būtų labiau motyvuotas. Tam tikrų minčių sukelia autorės pateikiama vietovardžių *Abragciems*, *Ābragciems*, *Ābragi*, *Ābraglikums* kilmės aiškinimo versija. Remdamasi tuo, kad XIX a. istorijos šaltinyje užrašytas vietovardis *Abraks*, mokslininkė nurodytus latvių toponimus laiko skoliniais iš Baltijos finų kalbų: sieja su

⁴ Šio žodžio reikšmė latvių kalboje autorės nenurodyta.

⁵ Ж. Сталтмане В. Э. *Латышская антропонимия. Фамилии*, Москва: Наука, 1981, 199.

est. *Abrok*, gen. *Abroku*, taip pat su est. *Abrog*, *Abruka saar* (p. 63). Pripažįstant tokią kilmės galimybę galbūt galima pasvarstyti ir kitaip. Jau pati autorė nurodo V. Veldrės mintį: „Vai Abragciems ir abu ragu ciems?“ Atrodo, jog šiame teiginyje gali būti tam tikros racijos. Prie latviškų vietovardžių dar prišliejus Lietuvoje, Akmenės apylinkėse, užfiksuotą dirbamos žemės vardą *Ābragas* galima iškelti hipotezę, jog visų šių toponimų kamienas *abrag-* gali turėti kuršių priešdėlį *ab-* „ap-“ (plg. K. Būgos nurodytą kuršiškos kilmės žodį *ab-lingà*, *ab-linga* „aplinka“⁶) ir bendrabaltišką šaknį *rag-*, plg. liet. *rāgas* „smailus žemės plotas, įsikišęs į jūrą, ežerą ar mišką, pusiasalis“⁷, lat. *rags* „iškyšulys, ragas“⁸, pr. *ragis* „ragas“⁹. Šią hipotezę paremia ir tai, jog tiek latvių, tiek lietuvių kalbamieji vietovardžiai išsidėstę buvusioje kuršių teritorijoje. Beje, kitos latvių toponimikės K. Boiko studijoje, skirtoje Baltijos jūros finų geografinių apeliatyvų ir jų relikto Latvijos vietovardžiuose analizei¹⁰, toponimai su *abrag-* nėra minimi.

Antrajame skyriuje (p. 112–220) analizuojami pakrantės ir jūros reljefo pavadinimai. Išskiriami žemės reljefą (krantai, kopos, paplūdimiai, pusiasaliai, salos, ragai, žiotys, uostai) ir jūros reljefą (jūra, įlankos, užutėkiai, atvira jūra, sąsiauriai, gelmės, sekumos, akmeningas jūros gruntas, smėlingas jūros gruntas) apibūdinantys fiziografiniai terminai. Terminų analizė atliekama taip pat labai išsamiai ir visapusiškai: nurodomos jų reikšmės, paplitimas, vartojimas istorijos šaltiniuose, aiškinama kilmė. Analizuojant konkretų fiziografinį terminą aptariami ir vietovardžiai, į kurių sudėtį tas terminas įeina. Daug dėmesio skiriama kai kurių terminų semantikai, pvz., upės žiotims pavadinti vartojamo žodžio *mute* semantinio lauko plitimas aiškinamas ne tik indoeuropiečių, bet ir finougrų kalbų kontekste (p. 158–160).

Trečiajame skyriuje (p. 221–320) tais pačiais aspektais tiriama žvejybos vietų leksika. Šio skyriaus įvadas daugiau skirtas fiziografinių terminų analizei, o kitos dalys – žvejybos vietų vardų tyrimui. Darybos poskyryje, trumpai aptarus vietovardžių darybinės analizės problemas, visi vietovardžiai pirmiausia skirstomi į vienkomponenčius ir daugiakomponenčius, o toliau pirmieji – į pirminius ir išvestinius, antrieji – į sudėtinius (jų yra daugiausia), prielinksnes konstrukcijas ir sudurtinius. Čia galima pastebėti vieną kitą diskutuotiną dalyką. Toponimai *Irbūte* ir *Ruonītis* gali būti padaryti ne tik iš deminutyvų *irbūte* bei *ruonītis* ar vietovardžių *Irbes šaurums* bei *Ruonū sala* (p. 236–237), bet ir iš nepriesaginių apeliatyvų *irbe*

⁶ Žr. Būga K. *Rinktiniai raštai* 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, 171, 296; Klimavičius J. *Ablinga*. – *Mūsų kalba* 6, 1977, 10–16.

⁷ *Lietuvių kalbos žodynas* 11, Vilnius: Mokslas, 1978, 22, 24.

⁸ Balkevičius J., Kabelka J. *Latvių-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1977, 548.

⁹ Mažiulis V. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, 7.

¹⁰ Boiko K. *Baltijas jūras somu ģeogrāfiskie apelaīvi un to relikti Latvijas vietvārdos*: Disertācija filoloģijas doktora grāda iegūšanai, Rīga, 1993.

bei *ruonis*. Kita vertus, jeigu *Irbes šaurums* ir *Irbūte* bei *Ruoņu sala* ir *Ruonītis* įvardija netoli vienas kito esančius objektus, tai *Irbūte* ir *Ruonītis* neabejotinai laikytini priesagų vediniais iš atitinkamų sudėtinių vietovardžių.

Semantinių požįūriu visi žvejybos vietų vardai skiriami į 1) nurodančius orientyrus (nosaukumi, kas norāda orientierus: *Tūjas stēķis*, *Baznīcas*, *Pret Vagariem* ir kt.) ir 2) charakterizuojančius žvejybos vietą (nosaukumi, kas raksturo zvejvietu: *Dzelme*, *Mīkste*, *Ravas bedre*, *Aīzkraūls* ir kt.). Pasirinkti klasifikavimo kriterijai yra pakankamai motyvuoti, nors kai kuriais atvejais juos atskirti gana nelengva: pvz., vietovardžiai *Ēlksnīši* (p. 262), *Puīšiņš* (p. 264) laikomi nurodančiais orientyrus, o *Akmenija* (p. 280), *Dārziņš* (p. 285) – charakterizuojančiais žvejybos vietą. Tačiau, atrodytų, ir pirmųjų dviejų funkcija gali būti charakterizuoti vietą (vieta, apaugusi alksniais; vieta, apaugusi pušimis).

Paskutiniuose trijuose poskyriuose aiškinama kai kurių žvejybos vietų vardų kilmė, nurodoma keletas semantinių jų paralelių latvių, lietuvių, lenkų ir finų kalbose (pvz., lat. *Akmināja*, *Akmenija* : liet. *Akmenė*, *Akmena* : lenk. *Kamien*!, *W Kamienia* : est. *Kivismaa* „akmenainā zeme“ – p. 307). Taip pat aptariama šių vietovardžių chronologija – pirmieji užrašymai istorijos šaltiniuose ir tolesnė raida.

Labai svarbios yra knygos pabaigoje pateikiamos detalios bendrinių ir tikrinių žodžių rodyklės, palengvinančios naudojimąsi šiuo vertingu darbu.

Baigiant B. Laumanės knygos pristatymą pabrėžtina dar keletas dalykų, ypač svarbių lietuvių onomastikai. Kaip minėta, knygoje naudojamos ir lietuvių toponimijos bei antroponimijos duomenimis, kurie analizuojami lyginant juos su kitų baltų, o kai kada – ir finų kalbų faktais. Kita vertus, pasirodžius šiam veikalui atsirado galimybė tiriant lietuvių vietovardžius turėti prieš akis platesnį visapusiškai išanalizuotų latvių vietovardžių, asmenvardžių bei su jais susijusių fiziografinių terminų kontekstą.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima drąsiai teigti, jog ši knyga yra tikrai nemažas indėlis į baltų leksikos (ypač toponimų) tyrimus. Ypač vertingai ji papildė onimų bei apeliatyvų etimologijų sritį tiek baltų, tiek baltų-finų kalbų santykių kontekste.

Laimutis Bilkis

Vilius Pėteraitis. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai*. Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, 607 p.

Daugiau kaip prieš metus knygų lentynose pasirodė dar viena Mažosios Lietuvos fondo iniciatyva išleista labai reikšminga knyga – Mažosios Lietuvos fondo steigėjo, germanisto ir žodynininko Viliaus Pėteraičio studija „Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai“ (paantraštėje: Jų kilmė ir reikšmė). Tai jau